

CHET EL OLIMLARI TAHLILIDA SUITSIDAL XULQ-ATVOR MUAMMOSI

Isakova Mu'azam Tulkinovna,

professor, psixologiya fanlari doktori (DSc)

Mail: isakovamuazzam01@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0002-3543-8857>

Ostanakulov Alijon

Farg'ona davlat universiteti psixologiya kafedrasi o'qituvchisi

adams1097@mail.ru

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'smirlik davrida jamiyatning eng og'riqli muammolaridan biri – suitsidal holatlar haqida ma'lumot beriladi. Asosan, chet el psixologlari tomonidan olib borilgan tadqiqotlar va ularning suitsidal holatni qanday tushuntirganiga e'tibor qaratiladi.

Kalit so'zlar: O'smirlik, fenomen, suitsidal xulq-atvor, autodestruktivlik, ixtiyoriy o'lim, stereotip.

Zamonaviy jamiyat global va individual darajada ijtimoiy munosabatlarning misli ko'rilmagan darajada keskinlashuvi holatida namoyon bo'lmoqda. Ijtimoiy munosabatlarning dinamikasi, hayot sur'atining oshishi odamlarni ijtimoiy tuzilmalarga jalb etib, natijada jamiyat bosimi ortib borishiga sabab bo'lmoqda. Bu esa turli xil stress va ruhiy zo'riqish shakllarini keltirib chiqaradi hamda suitsid muammosini yuzaga keltiradi.

Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (JSST) tomonidan e'lon qilingan ma'lumotlarga ko'ra, bunday xulq-atvor ko'pincha o'smirlik davrida kuzatiladi. 2017-yilda JSST o'tkazgan tadqiqotlar natijasida 15-29 yosh oralig'idagi insonlar o'limining ikkinchi asosiy sababi suitsid ekanligi aniqlandi. Hatto, suitsid tufayli vafot etganlarning soni urush va zo'ravonlikdan halok bo'lganlardan ham ko'p ekanligi qayd etildi. 2018-yilda esa ushbu tashkilot suitsidni yo'l-transport hodisalaridan keyingi ikkinchi asosiy o'lim sababi sifatida tan oldi.

Shu sababli, suitsid fenomeni insoniyat jamiyati mavjud bo'lgan davrdan beri mavjud bo'lib, u ko'plab mutaxassislar, jumladan, psixologlar, sotsiologlar, faylasuflar, tibbiyot sohasi vakillari va boshqa sohalarning e'tiborini o'ziga tortib kelmoqda. Ular suitsidal xulq-atvorni turli nuqtai nazardan o'rganishga bag'ishlangan tadqiqotlar olib borgan.

N. Faberu va E. Shneidman tomonidan yozilgan "A Cry for Help" (Yordamga chaqiriq) kitobida shunday ta'kidlanadi: **"Har qanday chuqur ilmiy suitsid tadqiqotining birinchi va asosiy vazifasi – suitsidal xulq-atvorning ko'rinishlarini tizimlashtirish hamda suitsid turlarini tasniflashdir."**

V. T. Kondrashenko, A. E. Lichko va Yu. V. Popovlarga ko'ra, suitsidal xulq-atvor tadqiqotchilar tomonidan **"o'z-o'zini yo'q qilishga moyillik"** sifatida qoraladi. Bunda inson ongli ravishda o'z shaxsiyati va sog'lig'iga zarar yetkazishga intiladi.

Suitsidolog M. Farber suitsidni **"o'z hayotidan ongli, qasddan va tezda voz kechish"** deb ta'riflaydi. V. Tikhonenko va A. Ambrumova esa suitsidni insonning o'z hayotidan charchash va undan voz kechish holati sifatida ko'rsatadi.

E. Shneidman suitsidni insonning **"o'zini yo'q qilish bo'yicha ongli harakati"** deb ta'riflaydi. Unga ko'ra, bu inson uchun qator muammolarning yechimi sifatida ko'riladigan murakkab buzilish shaklidir. Shuningdek, E. During suitsid haqida shunday deydi: **"Suitsid – ixtiyoriy o'lim bo'lib, nafaqat uni sodir etayotgan inson uchun eng katta azob, balki uni bunga majbur qilgan tartibga nisbatan norozilik ifodasi hamdir."**

A. Meerloo, N. Farberou va N. Tabachnikov **"bilvosita o'ziga zarar yetkazish"**, **"yashirin suitsid"** tushunchalarini kiritgan. N. Tabachnik **"o'ziga zarar yetkazish"** tushunchasini insonning o'z ixtiyorida bo'lgan va uni erta o'lim sari yetaklaydigan har qanday xatti-harakat sifatida ta'riflaydi.

K. Ozsvath esa **"o'z-o'ziga zarar yetkazish xatti-harakatlarini"** shaxsiy xulq-atvor mexanizmlarining yetarli darajada rivojlanmaganligi yoki haddan tashqari kuchli stress natijasi deb tushuntiradi.

R. F. Baumeister va S. J. Scher o'z tahlillarida uch xil o'z-o'zini yo'q qilish xatti-harakatlarini ajratib ko'rsatadi:

1. **Birlamchi o'z-o'zini yo'q qilish** – inson o'ziga qasddan zarar yetkazadi. Bunday harakat kuchli salbiy hissiyot va o'zining kamchiliklariga haddan tashqari e'tibor qaratish natijasida yuzaga keladi.

2. **O'ziga zarar yetkazishning samarasiz strategiyasi** – inson maqsadga intiladi, lekin bunga erishish uchun noto'g'ri yo'llardan foydalanib, o'ziga zarar yetkazadi.

3. **Ziddiyatli maqsadlar orasidagi qarama-qarshilik** – inson o'z oldiga bir-biriga zid bo'lgan maqsadlarni qo'yadi. Natijada, bu maqsadlarga yetishish uchun sarflangan kuch ijobiy natijaga olib kelmaydi va inson noto'g'ri xulosalar chiqaradi.

Baumeister va Scherning fikriga ko'ra, odamlar aksariyat hollarda ikkinchi va uchinchi turdagi o'z-o'zini yo'q qilish xatti-harakatlariga kirishadi, lekin birlamchi suitsidal harakatlarga juda kam hollarda duch kelinadi. Ularning xulosasiga ko'ra, sog'lom insonlar o'zlariga zarar yetkazishda noto'g'ri baholash, samarasiz usullar yoki to'satdan yuzaga kelgan noxush oqibatlar sabab bo'ladi. Bunda **ongli ravishda o'z-o'zini yo'q qilish mavjud emas.**

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ostanakulov, Alijon; Ergasheva, Gulnora; ,THE STATE OF STUDYING THE PROBLEM OF DESTRUCTIVE BEHAVIOR IN ADOLESCENCE, Gospodarka i Innowacje., 33, 159-163, 2023,
2. O. Parpiyeva, A. Ostonaqulov // Psychology of patients with oncological diseases // International Scientific Journal ISJ Theoretical & Applied Science 06 (74) 2019. Philadelphia, USA. 642-645 page.
3. Parpieva Odinakhon Rakhmanovna, Ostanaqulov Alijon Dadajon Ugli, // Modern Scientific Research In Oncological Diseases // The American Journal of Medical Sciences and Pharmaceutical Research, 3(03), (2021). 117-121 page